

РЕГІОНАЛЬНІ АСПЕКТИ ТАРИФНОЇ ПОЛІТИКИ ПІДПРИЄМСТВ КОМУНАЛЬНОЇ ТЕПЛОЕНЕРГЕТИКИ

Досліджено регіональні аспекти тарифного регулювання підприємств комунальної теплоенергетики. Визначено підходи до формування тарифів на регіональному рівні. Проаналізовано економічну ефективність тарифної політики з урахуванням повноважень органів місцевого самоврядування. Розроблено рекомендації щодо вдосконалення тарифної політики.

The regional aspects of tariff regulation of municipal heat and power enterprises are investigated. The approaches to the formation of tariffs at the regional level are determined. The economic efficiency of tariff policy taking into account the powers of local self-government bodies is analyzed. Recommendations for improving tariff policy are developed.

Ключові слова: тарифна політика, підприємства комунальної теплоенергетики, система тарифного регулювання, органи місцевого самоврядування, одноставковий тариф, двоставковий тариф.

Key words: tariff policy, enterprises of municipal heat and power engineering, system of tariff regulation, local government bodies, one-way tariff, dual tariff rate.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. На даний час тепlopостачання – це один із проблемних секторів української економіки. Незадовільний стан ринку комунальної теплоенергетики виражається у таких аспектах: високе соціальне навантаження, низький рівень платежів, відсутність капіталовкладень у розвиток і модернізацію. Головною проблемою можна виділити відставання в лібералізації відносин на ринку, який формально існує. Важливо також знизити залежність від імпортованого природного газу, щоб надавати населенню послуги опалювання і гарячого водopостачання за економічно доступними тарифами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Ключовою складовою ефективної діяльності підприємств житлово-комунального господарства є збалансована тарифна політика, спроможна задовольнити інтереси усіх суб'єктів відношень на згаданому ринку. У зв'язку з цим, вивчення механізму функціонування підприємств ЖКГ з точки зору регіональних аспектів формування тарифної політики набирає актуальності. Необхідною умовою виступає вивчення системи тарифної політики та її регулювання з метою аналізування регіональних аспектів, що впливають на економічну ефективність встановлення та формування тарифів. Загальними питаннями діяльності підприємств комунальної теплоенергетики займалися такі автори, як В. Брич [4], П. Микитюк [3], Д. Марка, К. Мак Гоуен [6], Н. Інякин [7], Л. Кравцова [9]. У той же час, недостатньо дослідженим залишається регіональний аспект тарифної політики підприємств галузі.

Метою статті є дослідження регіональних аспектів тарифного регулювання підприємств комунальної теплоенергетики та вивчення підходів формування тарифів. А також проаналізувати економічну ефективність тарифної політики з урахуванням повноважень органів місцевого самоврядування та розробити рекомендації щодо вдосконалення тарифної політики.

Виклад основного матеріалу дослідження. Тариф (ціна) на теплову енергію – грошовий вираз витрат на виробництво, транспортування, постачання одиниці теплової енергії (1 Гкал) з урахуванням рентабельності виробництва, інвестиційної та інших складових, які визначають згідно з методиками, що їх розробляє центральний орган виконавчої влади у сфері тепlopостачання [1]. Формування тарифів на виробництво, транспортування та постачання теплової енергії здійснюють ліцензіати відповідно до річних планів її виробництва, транспортування та постачання, що складають за територіальними громадами, у межах яких ліцензіат провадить (має намір провадити) відповідний вид ліцензованої діяльності, економічно обґрунтованих планованих витрат, визначених на підставі державних та галузевих нормативів витрат ресурсів, техніко-економічних розрахунків, кошторисів, з урахуванням ставок податків і зборів, цін на матеріальні ресурси та послуги у планованому періоді. [2]. На сьогодні є два види тарифів: одноставковий та двоставковий. Останній, в свою чергу, поділяється на дві частини: умовно-постійну та умовну-змінну. Існують законодавчо затверджені основні складові формування тарифу: витрати, пов'язані з операційною діяльністю, фінансові витрати, пов'язані з основною діяльністю, і прибуток. Але при цьому формування окремих елементів має певну специфіку. Так, при розрахунку тарифів на послуги з централізованого опалювання собівартість виробництва, транспортування і постачання теплової енергії враховує об'єм реалізованої теплової енергії. Це означає, що усі втрати фінансують за рахунок споживача. Як відомо, стан мереж нині такий, що втрати досягають 60%, і усе це оплачує споживач. Ще однією важливою особливістю

формування тарифу на послуги тепlopостачання є те, що існують різні види діяльності (виробництво, транспортування і споживання теплової енергії). Але при цьому в українському законодавстві розрахунок тарифу вказується тільки для одного виду робіт. Необхідно законодавчо відділяти розрахунок тарифу на окремі види діяльності, враховуючи їх специфіку. Не розроблені чітко нормативи і стандарти. У цьому підході точно невідомо, скільки енергії поступає в мережі, скільки доходить до споживача, скільки продається. Важливою особливістю є відсутність інвестиційної складової.

Формування та розрахунок даних тарифів прописаний у постанові про Порядок формування тарифів на теплову енергію, її виробництво, транспортування та постачання, послуги з централізованого опалення і постачання гарячої води.

Загалом тариф на теплову енергію визначається за формулою 1.1.:

$$T = \frac{Vc/v + Vv + Пп}{Oр}, \quad (1.1)$$

де T – тариф;

Vc/v – витрати повної собівартості;

Vv – витрати на покриття втрат;

$Пп$ – плановий прибуток;

$Oр$ – обсяг реалізації теплової енергії.

З наведеної формули можна зробити висновки, що чим меншими є витрати і чим більший обсяг реалізації, тим нижчий тариф.

Для нашого часу характерна розбудова конкурентного середовища на ринку теплоенергетики, проте чинна модель встановлення тарифів в Україні на сьогодні не передбачає конкуренції між незалежним виробником та оператором тепла. Її розраховують за формулою 1.2.:

$$T_{сз} = T_o, \quad (1.2)$$

де $T_{сз}$ – тариф середньозважений;

T_o – тариф оператора.

З урахуванням конкуренції на ринку теплової енергетики П. Микитюк та співавтори пропонують розраховувати тариф за формулою 1.3.[3]:

$$T_{сз} = T_o \cdot \alpha + T_{нврез} + (1 - \alpha), \quad (1.3)$$

де $T_{сз}$ – середньозважений тариф;

T_o – тариф оператора;

$T_{нврез}$ – ціна виробництва тепла незалежного виробника з урахуванням витрат на резервування;

α – частка оператора на ринку.

Ця модель є компромісною і не потребує обов'язкової наявності двоставкового тарифу оператора та компенсує його витрати на утримання резервних потужностей пропорційно потужності або частці теплової енергії, виробленої незалежними виробниками.

Враховуючи складність проблеми розрахунку тарифів з методологічної точки зору доцільно використати системний підхід. Більшість дослідників визначають систему як ціле, створене з частин і елементів, для цілеспрямованої діяльності. Виходячи з цього система тарифного регулювання комунальних тепlopостачальних підприємств слід розглядати як спосіб упорядкування взаємин і узгодження інтересів між органами місцевого управління, комунальними тепlopостачальними підприємствами і населенням на основі встановлення відповідного рівня тарифів на теплову енергію.

При описі системи тарифного регулювання в нашому дослідженні використані такі підходи:

✓ графічний опис системи (SADT);

✓ графічний опис системи тарифного регулювання з використанням теорії стейкхолдерів.

Беручи до уваги, що реалізація тарифного регулювання, повинна базуватися насамперед на дотриманні чинного законодавства, методи, методики, норми і критерії визначаємо в якості керуючого впливу зазначеної системи. Суб'єктом, що забезпечує функціонування системи, визначається регулюючий орган. Отже, з позицій структурного аналізу і проектування (SADT) система тарифного регулювання може бути представлена наступною графічною моделлю (рис. 1).

Рис. 1. Модель системи тарифного регулювання [6].

З огляду на викладене, можна зробити висновок, що ключова роль у системі тарифного регулювання теплопостачальних підприємств належить органам місцевого самоврядування, оскільки, по-перше, вони виступають як владна структура, що встановлює «правила гри» і визначає умови функціонування суб'єктів системи; по-друге, як суб'єкт регулювання інтересів виробників і споживачів послуг комунальних підприємств міста; по-третє, як представник власника муніципального майна. Однак дана система буде ефективна лише за наявності партнерських відносин владних структур, теплопостачальних підприємств і населення. Графічно дану модель взаємин можна представити у вигляді схеми, наведеної на рис. 2.

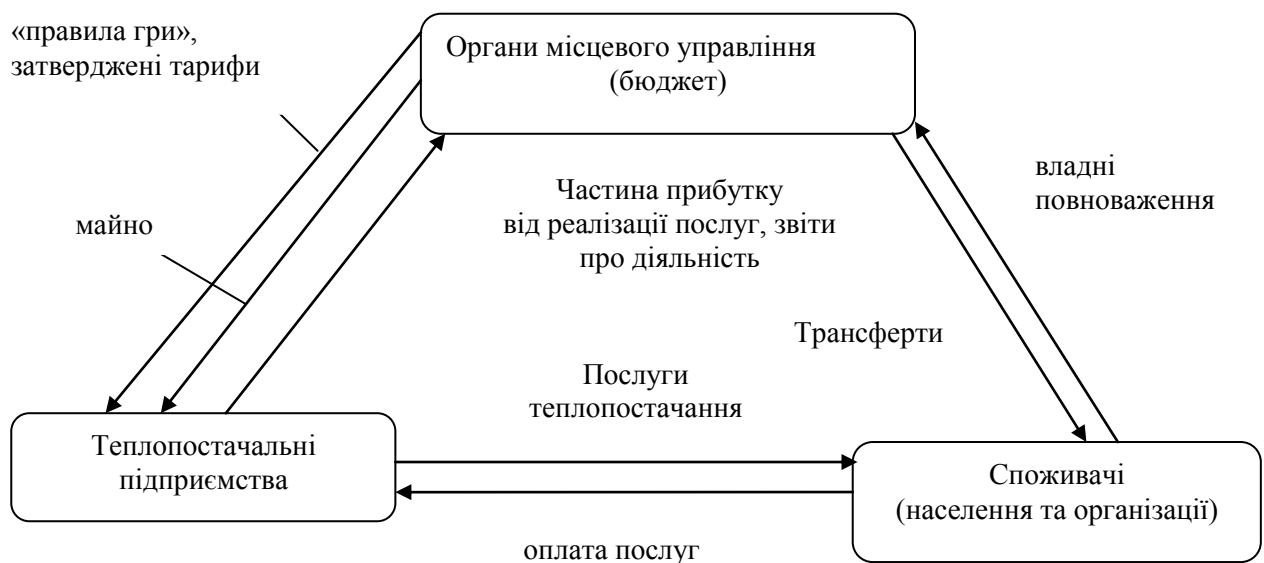

Рис. 2. Система тарифного регулювання комунальних теплопостачальних підприємств міста з погляду теорії стейкхолдерів [7]

Стейкхолдери – це групи фізичних та юридичних осіб, які тією чи іншою мірою можуть впливати на діяльність організації. На тарифну політику впливають такі групи стейкхолдерів: владні структури, теплопостачальні підприємства та споживачі. Владні структури своєю діяльністю можуть прямо впливати на встановлення тарифів та діяльність організації в цілому на законодавчому рівні. Теплопостачальні підприємства можуть встановлювати нижчі тарифів або надавати якісніші послуги, що приведе до збільшення кількості споживачів їх продукції, тому це може відобразитися на тарифах. Споживачі, тобто населення та підприємства можуть впливати на діяльність організації шляхом оплати або неоплати послуг, зміною підприємства, що надаватиме послуги.

Однією з основних проблем системи тарифного регулювання комунальних теплопостачальних підприємств міста є відсутність формалізованих цілей даного процесу. Тобто, в рамках існуючої системи взаємин між муніципалітетом (власником майна) і теплопостачальними підприємствами не визначені цілі функціонування останніх. Необхідність формалізації цілей викликана тим, що є потреба у встановленні взаємних зобов'язань сторін щодо їх реалізації. Крім

того, такі цілі повинні відображати інтереси не тільки муніципалітету і регульованого підприємства, а й населення.

Тарифна політика загалом та система тарифного регулювання зокрема мають визначитися законодавством, нормативно-правовими актами національного та регіонального рівнів. Основними документами, що стосуються цієї сфери, є:

✓ Закон України «Про заходи, спрямовані на врегулювання заборгованості теплопостачальних та теплогенеруючих організацій та підприємств централізованого водопостачання і водовідведення за спожиті енергоносії»;

✓ Закони України «Про Державний бюджет України на 2017 рік» та «Про Державний бюджет України на 2018 рік»;

✓ Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про питну воду та питне водопостачання»;

✓ Закон України «Про комерційний облік теплової енергії та водопостачання»;

✓ Закон України «Про житлово-комунальні послуги».

На думку В. Інякіна, основними проблемами цієї галузі є: надмірно високі витрати на виробництво, високі тарифи за низької платоспроможності населення, недостатність інвестиційних ресурсів та ін. [8]. Безумовно, вирішення вказаних проблем, можливе передусім у площині зниження витрат. Проте підприємства теплопостачання не зацікавлені в зниженні витрат на виконувани роботи і надавані послуги, оскільки між ними немає конкуренції [9]. У зв'язку з тим, що повноваження встановлення тарифів підприємств теплопостачання переходить до місцевих органів самоврядування, актуальним є вивчення питання формування тарифів на регіональному рівні.

На прикладі підприємства тернопільського регіону пропонуємо розглянути та проаналізувати економічну ефективність тарифної політики в галузі теплозабезпечення населених пунктів. Головна мета цього аналізу – поліпшення енергоефективності теплопостачальних підприємств та підвищення якості надання послуг з теплопостачання населення.

Органом ліцензування КП «Тернопільськтеплокомуненерго», відповідно вимог до постанови НКРЕКП від 23. 03. 2017 № 308 з 1 вересня 2017 року стала Тернопільська обласна державна адміністрація, а не Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг (НКРЕКП).

У зв'язку зі зміною ліцензодавця та відповідно до Законів України «Про теплопостачання» та «Про державне регулювання у сфері комунальних послуг» повноваження щодо встановлення КП ТМТКЕ тарифів на теплову енергію і тарифів на послуги з централізованого опалення та централізованого постачання гарячої води для всіх категорій споживачів перейшли від НКРЕКП до виконавчого комітету Тернопільської міської ради.

У 2018 р. одноставковий тариф на теплову енергію формувався за формулою 1.1.

Витрати повної собівартості у 2018 р. становили 515561,18 тис. грн.; витрати на відшкодування втрат – 0 тис. грн.; плановий прибуток – 10608,30; обсяг реалізації – 361300,47.

$$\text{Тариф} = \frac{515561180 + 0 + 10608300}{361300470} = 1456,31 \text{ грн./Гкал.}$$

Як видно з розрахунку тарифу на тепло, він є витратним, адже основну його частину складають витрати повної собівартості, які включають:

✓ прямі матеріальні витрати (437132,80 тис. грн.);

✓ прямі витрати на оплату праці (42850,01 тис. грн.);

✓ інші прямі витрати (18767,69 тис. грн.).

Меншу частину витрат становлять:

✓ змінні загальновиробничі та постійні розподілені загальновиробничі витрати (4562,21 тис. грн.);

✓ адміністративні витрати (9346,32 тис. грн.);

✓ фінансові витрати (2902,15 тис. грн.).

З розрахунку тарифу відповідно до формули 1.1 видно, що чим меншими є витрати і чим більшим є обсяг реалізації, тим тариф є нижчим. Тож, вартісний вираз тарифу можна змінити за таких умов:

1) знизити витрати у формуванні тарифу;

2) збільшити обсяг реалізації теплової енергії.

За допомогою цих окремих двох умов або їх поєднання тариф на теплову енергію, її виробництво, транспортування, постачання знизиться.

Тарифи на тепло для потреб населення щороку підвищувались, і це можна побачити, проаналізувавши їх динаміку (табл. 1).

Таблиця 1

Динаміка тарифів на тепло для потреб населення за 2014–2017рр.*

Вид діяльності	Тарифи (без ПДВ), грн/Гкал				відхилення (2018 р. до 2014 р.)	
	з 01. 07. 2014 р. по 31. 03. 2015 р.	з 01. 04. 2015 р. по 30. 06. 2016 р.	з 01. 07. 2016 р. по 30. 10. 2018 р.	з 01. 11. 2018 р.	Абсолютне, грн./Гкал	Відносне, %
тариф на теплову енергію за такими складовими:	267,82	498,46	1031,59	1456,31	1188,49	443,77
тариф на виробництво теплової енергії	248,01	478,22	1009,55	1359,21	1111,20	448,05
тариф на транспортування теплової енергії	18,87	19,30	21,02	94,45	75,58	400,53
тариф на постачання теплової енергії	0,94	0,94	1,02	2,65	1,71	181,91

* *Примітка:* дані вказано на основі архіву тарифів на теплову енергію для населення КП «Тернопільськтеплокомуненерго».

Враховуючи дані таблиці, у 2018 році в порівнянні із 2014 роком тариф на виробництво теплової енергії зріс на 1111,2 грн./Гкал (без ПДВ), або на 448,05%, на транспортування теплової енергії – 75,58 грн./Гкал., або 400,53%, на постачання теплової енергії – на 1.71 грн./Гкал, або 181,91%. В загальному тариф на тепло збільшився на 1188,49 грн. за Гкал. або 443,77%. Можна зробити висновок, що тарифи на тепло для населення зростали, тариф став більший приблизно у 5,4 рази, що є негативним явищем.

Поряд з використанням одноставкового тарифу для низки підприємств «Теплокомуненерго» дано право використовувати двоставковий, наприклад для комунального підприємства Вінницької міської ради «Вінницяміськтеплоенерго».

Плата за спожиту теплову енергію за одно ставковим тарифом базована на нормативному споживанні ресурсів. Суму всіх затрат підприємства впродовж року ділять на прогнозований річний відпуск тепла. Одноставковий тариф означає, що споживачі повинні сплачувати тільки за отриманий обсяг тепла. В цьому тарифі закладено усі витрати теплопостачальника на генерацію тепла, утримання мереж, їх ремонт тощо.

Двоставковий тариф – це тариф, що складається з двох частин: умовно-постійна частина (плата за обслуговування котелень і теплових мереж), яка сплачується щомісячно протягом року; умовно-змінна частина (плата за спожиту теплову енергію), яку сплачують щомісячно протягом опалювального сезону.

Перевагами одноставкового тарифу є: простота проведення розрахунків споживачами та можливість реалізації обліку в постачальника теплової енергії; ефективність державного регулювання цін на послуги теплопостачання; відсутність необхідності встановлення приладів обліку в споживачів.

Проте одноставковий тариф має суттєві недоліки: плановий відпуск теплової енергії не збігається з фактичним; відсутність приладів обліку не сприяє її раціональному використанню; за наявності приладу обліку та відсутності споживання теплової енергії споживачами теплопостачальне підприємство не може окупити витрати на обслуговування приєднаного навантаження.

Переваги двоставкового тарифу: регулярне надходження коштів від споживача; можливість повної оплати за використані енергоносії в опалювальний сезон; можливість підготовки до наступного опалювального сезону в літній період; прозорість процедури оплати податків.

Відомі також недоліки даного тарифу: він не покриває витрати на виробництво, транспортування та розподіл теплової енергії, а також незрозумілий для населення.

Висновки. Підсумовуючи, зазначимо, що тарифи носять витратний характер, монопольні, тому і неадекватні щодо розміру доходу населення, про що свідчить статистика платежів за теплову енергію. Нині борги за централізоване опалення та постачання гарячої води, як і за газ, становлять левову частку всієї заборгованості. Очевидно, що проблеми високого рівня тарифів не в методах розрахунку тарифів та їх видів, а у витратному характері формування тарифів. Тому тарифну політику як на державному, так і на регіональному рівнях потрібно змінювати, зокрема здійснити перехід до стимулюючого методу формування тарифів. Основними елементами стимулюючого

регулювання є: переоцінка активів з метою встановлення регуляторної бази активів для розрахунку регуляторної амортизації та прибутку; встановлення норми прибутку на рівні, достатньому для залучення необхідного обсягу інвестицій; покриття обґрунтованих операційних витрат; встановлення довгострокових параметрів регулювання (цільових показників якості та надійності). Це дасть змогу зменшити собівартість виробництва тепла та поліпшити фінансовий стан підприємств теплопостачання, поліпшити рівень платежів за використану теплову енергію та підвищити якість надання послуг з теплопостачання.

Література

1. Про теплопостачання: Закон України від 2 червня 2005р. // Відомості Верховної Ради України. – 2005. – № 2633-IV – ст. 373.

2. Про порядок формування тарифів на виробництво, транспортування, постачання теплової енергії та послуги з централізованого опалення і постачання гарячої води: постанова Національної комісії, що здійснює регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг від 24 березня 2016 р. №377.

3. Микитюк П. П. Методичні підходи до формування тарифної політики виробництва теплової енергії в умовах мультипаливного режиму / П. П. Микитюк, М. М. Федірко // Економічний аналіз. – 2018 – Том 28. № 1. – С. 79-86.

4. Брич В. Розбудова ринку енергосервісних послуг: світовий досвід та українські реалії / В. Брич, М. Федірко, Л. Франчук, В. Микитюк // Вісник Тернопільського національного економічного університету – 2017р.– С. 7–20.

5. Лапыгин Ю. Н. Системное управление организацией – М.: МГУЭСИ, ВлГУ, ВИБ, 2002. – 180 с.

6. Д. Марка, К. Мак Гоуэн. Методология структурного анализа и проектирования: Пер. с англ. – М.: ГМП «Первая образцовая типография», 1993. – 240 с.

7. Марченко, Е. М. Механизм тарифного регулирования в теплоснабжении: моногр. / Е. М. Марченко, Ж. А. Захарова, П. Н. Захаров ; Владим. гос. ун-т. – Владимир: Изд-во Владим. гос. ун-та, 2005. – 128 с.

8. Инякин В. Н. Обеспечение стабильного функционирования жилищно-коммунального хозяйства / В. Н. Инякин // Научные труды Донецкого национального технического университета. Серия: экономическая. – 2006. – Выпуск 30(114).– С. 132–139.

9. Кравцова Л. В. Економічний механізм мотивації впровадження енергозберігаючих технологій у житлово-комунальне господарство : дис. на здобуття наукового ступеня канд. екон. наук : спец. 08.10.01 «Розміщення продуктивних сил і регіональна економіка» / Любов Вікторівна Кравцова. – Донецьк : Донецький університет економіки та права, 2006. – 163 с.